

BOLYONGÁS EGY NYÁRI NAP KÖRÜL

Irta: MÉLIUSZ JÓZSEF

Ha mostanában városunk nevét hallom emlegetni, nem a Dóm tömjénfűszeres, sejtelmes hangulatai gomolyanak fel bennem, bár az előkelőbb keresztény polgárság életének ez az aranyozásban duskálkodó temploma a háború előtti esztendőekben kétségtelesen egyik szimbóluma volt s bizonyos mértékig mindmáig meg is maradt annak. Abban az időben a mi családnk is fölfelé törkedett, abba a rétegbe, amely szinte kizárólagos joggal látogatta a püspök miséjét vasárnapokon és ünnepnapokon. Mindaddig persze, amíg anyámnak a vasárnapi ebédet magának kellett tűzreraknia, erről nálunk nem lehetett szó, de remélte anyám, hogy ha már egyáltalán nem lesz adósságunk erre is sor kerülhet. Amikor tehát városunk nevét hallom emlegetni, sokkal inkább gyermekkorom tengermélye nyílik meg emlékezetem előtt, mint amikor valami kínos éjszaka után veritékes, bizonytalan, kóválygó álmok jutnak eszünkbe, melyekről nem is tudjuk biztosan, ezen az éjjelen álmodtuk-e őket vagy esztendőkkel ezelőtt, csak borzasztó szédületek ködlenek fel tudatunk mélyéről, melyekből ezután lassan az álom meséjének és alakjainak körvonalai is kibontakoznak. Tulajdonképpen szegény és szomorú volt ez a gyermekkor a család korlátai között ebben a városban, amely az én képzeletemben még akkor sem lesz képes megszépülni, ha már egyszer bölcsöm helye után vágyakozva esetleg az Óceán tulsó partjáról gondolok vissza rá. Az Óceán tulsó partjáról, ahová néha menekülni szeretnék ennek a polgári üzletes légkörnek a rezzenéstelenségéből, de még nem gyűjtöttem elég erőt hozzá, hogy egyetlen lobbanással felkerekedjem s itthagyva mindent, de mindent, eltűnjek, kihulljak e vigasztalan tájból, honnan — lehet — majd csak egy oly közeli új háború sodor el örökre.

Itt ülök a langyos nyári éjszakában s próbálom magamnak emlékfoszlányaimból összerakni e város valóságát, amilyen volt huszonöt évvel ezelőtt, amikor a kisgyermek érlelődő tudatával felszerelten először találkoztam vele, valahogy úgy, mint a kora nyári esős időben kisenként gyümölcs kertünk fái a nap első igazi, izgató, forró hősugaraival. Hirtelenjében a piacra emlékezem először ebben a városban, a zöldeges kofák széles és gazdagon megrakott asztalaira a virágos asszonyokat körülvevő vörös, sárga és kék színekben tobzódó virághalmi között, amint anyám olyan főzelékfélékre alkudott, amik veteményes kertünkben nem teremtek. Emlékszem a mézárosok sátraira s a hatalmas fafogasokon lógó véres husdarabokat, mik a háború esztendeivel és hónapjaival egyre zsugorodtak, míg csak az éhségtüntetések lázas, elszánt munkásasszonyainak szemei elől egészen el nem tűntek, mint ahogy a valóságos legendákban Szűz Mária az apostolok szeme láttára veszett el végleg a felhők között.

A hus, a főzelékfélék és a virágok szaga egészen különösen vegyült a zsufolt teret elárasztó asszonyok ruháinak és testének kipárolgásával. Ez az illat a piactérre torkoló uccák porával egyesülve a nagy piaci napokon, kedden és pénteken, az egész városrészt elárasztotta, az asszonyok ma-

gukkal vitték otthonába s míg az uccán hazafelé tartottak, úgy uszott utánuk, mint az csti órákban a lebukó nap után az ég pirja. Az illatok, mik mostanában a várost, a külvárosok főbb uccáit és a Belvárost vasár- és hétköznapokon egyaránt elárasztják, akkoriban felénk még ismeretlenek voltak, számunkra nem léteztek, bár a mi városunkban a polgárok igaz, mindig sokat és jól ettek, többet és jobbat, mint Európában bárhol. A síkság gazdagsága, mely Észak és Nyugat felé a Nagy Magyar Alföldbe és a bácskai rónaságokba torkol, kimeríthetetlen. Juliusban a föld háta roskadozik az érett gabona sulya alatt, a fák ágai szinte letörnek a gyümölcsök terhétől, a folyók medrében derüs és irigylésre méltó szabadságban a jóízű halak milliói ficáncolnak és a kövér legelőkön a jóllakott marhák megszámlálhatatlan seregei kóródnak boldog révületben. És mindez számunkra, polgárok számára, mintha a legmagától értetődőbb helyzet volna a világon. Mert kinek jutott ugyan eszébe, akár azokban a háború előtti idilli években, akár manapság, a kín és a verejték, amely tájunk fekete földjét zsirosza. Nem gondoltunk a kiálló bordájú napszámosokra és cselédekre, akik tavasszal a gyümölcsösöket fáradt derékkal hajladozva megoldogozták és a szőlő ültetvényeket felkapálják. Nem gondoltunk a halászokra, akik maguk csak a szálkás hulladék halon táplálkoznak, ha ezt ugyan tápláléknak lehet nevezni. És kinek jutottak eszébe a gulyások meg a kanászok, kik az állatokkal a pusztára kiverve még ma is az ázsiai lét szintjén tengődnek. Ha a polgárok házaiban esténként a vacsora ünnepélyes perceire készülődik a ház mépe, bizony nem gondol velük senki. Ilyenkor felszáll a fűszerek illata, megtelik a levegő a bors, a paprika édes és izgató szagával, ami együtt rotyog a forró zsirban a finom kárkára szeletelt zamatos hagymával a nyelven máris elomlani kész husoknak különös szomjat támasztó izt adva. Az előkelőbb éttermek és a kocsmák vörösen izzó rostjain és nyársain a parázs fölött keleti husételek szortyognak fokhagymás létől és percegő zsirtól párásan, olyan ételek, amiket mi a háború előtt sose ismertünk. Mondom, mindezek a káprázatosan felszálló, egymásbaömlő és összekeveredő izek és illatok a nyári estékben egészen rendkívüli zamatúvá varázsolják a levegőt, olyan különösen és sajtóságon, amilyen különös például Párizs illata nyáron, ha a házsorok között a hőségben megretked a benzín és olaj gőze, ami a járművek motorjaiból zudul elő vagy az év bizonyos szakáiban az a kellemetlen illat, mely a varázslatos Velencéből a finnyásabb utazókat sürgős szökésre készíti.

De emlékezem az ifju város vakolatszágú fiatal palotái mögül felgőzölő dohos, betegségterjesztő mocsarak undok lehelletére is, melyek fölé a kialvó láthatárról az este, ha előkúszik, olyan mint a fekete skörpiók hadserege. Az ingoványok még ma is ölelgetik a város széleit, a szegényebb lakosság negyedeit megmérgezve és éjszakánként a város e tájai fölött a beteges színű hold pásztonkodik csupán, miközben fel-fel zendül a békakuruttyolás tébolyító szinfóniája.

Az első háborús estéken azonban, miket most, mint valami gonosz szellemeket idézek önmagam és nemzedékem elé, még a mocsarak vad zajongása s eltompult. Európát és benne zsir és mocsárszagú városunkat, egyik végétől a másikig a háború kitérésének zaja töltötte meg, mint egy örültekházát, ahol meglazultak a kényszerzubbonyok feszülő varratai,

megrepedeztek a cellákat biztonságosan elzáró tölgyfaajtók eresztékei és fejüket vesztve elmenekültek a markos ápolók, a betegek zilált, rémületes csapata pedig magára hagyatva pusztító, tomboló dühében orditozva, teremről-teremre ront, féktelenül tör, zúz miközben egy-egy remegő kéz kilocsanó benzines kancsóval s fölötte égő gyufával hadonászik. Az üzlet persze ebben a tébolydában se szünetelt. Undorodva emlékezem a pénzcsinálás hideg és cinikus örületére, a nagy tolongás közepette a leggyalázatosabb foglalatatoskodásra: a háborús üzletre, amelybe akarva nem akarva, jóformán a város egész lakossága bele volt keverve ezer és ezer kibogozhatatlan szállal. Emlékezem a kávéházak homályos körvonalaira, melyeknek mélyén ma éppugy, mint húsz évvel ezelőtt, délelőtti kupecok húzódnak meg, kobakjukon hátratolt kalapjukkal, este pedig keményített galléru elegáns ügynökök, akik akárcsak a bankok faképi tisztviselői vagy a magánházak ódon butorzatú, dohos vagy ételszagú szobáinak lakói kötik, szövök, bontják, kavarják az üzleteket. Városunk polgárlakásaiban, hol magyarok, szerbek, zsidók, svábok, románok és bolgárok egyaránt zsufolódnak és az idők folyamán egyformán eltanulták egymástól a üzletrészkedelmet s a levantei ízű gazdagodás különböző üdvös módozatait, mintha ezekbe a lakásokba a középkori olasz látkötővárosok kalmárainak kísértetei költöztek volna be, mindmegannyi Shylock, Harpagon és Voipon, kik egy gonosz mondavilág varázsigeinek birtokában évtizedek óta képepek távortartani a házaknak még tájékaról is a kulturát, az irodalmat, a művészetek és a tudományok iránti érdeklődést, szóval mindazokat a szellemi gyönyörűségeket, miket a polgári társadalom nagy szellemei állítólag épp a polgárok számára alkottak...

Régóta tudom: a polgár nem tud szépen, stílussal és lendülettel élni. Mintha csak zavarná ennek a nép feje fölött eltérébélyesedett osztálynak a tudatát, hogy az anyagi javak és a jólét, mit szinte korlátlanul bír, a társadalom nagyobbik része elől el vannak zárva. A polgárság a világnáború kitörését talán éppen ezért fogadta indulatainak oly esztelen kitörésével, mintha világarányú halálvágyában legnagyobb és legrejtelmesebb kérdéseire kapná meg a végső feleletet.

Ez a nap, 1914 július huszonnyolcadika, mint valami véresszárnyú demevér, elröpült fölöttünk, de mellünkben azóta is megmaradt egy szorongó érzés: a háború kitörésének rettenetes lidércnyomása, ami alól felszabadulni valójában később sem tudtunk, amikor a háború osztályunk számára már újra viszonylagos anyagi fellendülést hozott. Hiszen, hol egy fiatal rokon merült el a Kárpátok valamelyik tömegsírjában, hol meg egy jóismerős került vissza a harctérről csonkán vagy golyóval a testében, hol pedig borzasztó harci történetek kísértették fel még álmainkban is. A háború színtereitől távoli városunk polgárainak életformái az új helyzetben hamarosan megszilárdultak s valljuk be, aki előtt a front mögötti üzelmeknek bár egy apró oldalajtócskája megnyílt, annak a hadiállapot végérvényben panaszra adott okot. Julius huszonnyolcadika elmult fölöttünk, mint ahogy el kellett tűnnie az ég boltozatáról ama bizonyos üstökösnek, amit én nem láttam ugyan soha, de azóta rég megholt nagyanyám szerint csak a háború előestéjén szokott megjelenni, bár élnek ma is, akik állítják, hogy épp 1914 nyarán szabadszemmel is igen jól kivethető volt a többi csillagok között, az a bizonyos vésztes üstökös, amint

hosszú uszályát fényes magva után vonszolva lassan átvonult a bajt ígérő éjszakán.

Az égi jelek és a világot átölelő hangulat tehát semmi biztatót nem nyújtottak. Azonban egy megnyugtató pont apám, illetve kicsiny családk számára mégis csak akadt: Klein doktor ur ígérete. Klein doktor ur ígéretei megnyugtattak bennünket afelől, hogy apám a front veszedelmétől és rémségeitől meg fog menekülni, bár mi egyelőre csupán lovagkori és csöppet sem időszerű képzetekkel rendelkezünk a háború valósága felől. Klein doktor urnak annál is inkább hittünk, mert neve a helybeli sorozóbizottság névsorában is szerepelt, sőt, amint azt ő maga bevallotta befolyását az ideges osztrák tisztiorvosoknál a legnagyobb valószínűség határáig érvényesíteni tudta. Magyar tisztek társaságában úgy gondolom, már nem ért volna el ilyen sikereket, hiszen magyarul csak igen rossz hangsúlyozással beszélt, de ezenkívül is a dzsentrí tisztekben legalább oly mértékben élt a zsidók megvetése, amilyen mértékben az az osztrákokból, de főképpen a bécsiékből hiányzott. A doktor sikereit kollégái körében egyébként valószínűleg vicces kedélyének köszönhette, no meg vastaghasú havannáinak, miket feltűnő aranymonogrammal felszerelt ezüstcigarettatárcájából örökké körbe kínált. A jellemző vastag szívtart egyébként Klein doktor akkor se vette ki szája szögletéből, ha szőrös füleit a tudóscsucs hurttal gyanúsított betegek veritékes hátához nyomta s utána harsányan kacagva kijelentette:

— Semmi baj édes gyermekem, csak egy kis hülés, majd felirunk valamit. Kopf hoch junger Mann. Fogunk mi még együtt sörözni. Zum Teufel nochmal, véleményem szerint a világos pilseni a legjobb orvosság, nemde?

Igaz, nem is volt nehéz apámat megnyugtani. Kis tüdőzörejeket, ha csak nem volt süket az orvos, határozottan hallania kellett. Ezek még a tanyai gyermekkor testbe írott emlékei, a földes, nedves, szoba, az összezsufolt tizenhárom gyermek, az örökös reggeli köménymaglevés, a mezitláb futkosás már kora tavaszon, december elejéig... A feledés mélyére hullt nyomor bélyegei ezek a bajok, mik ott csiráztak tovább a tüdőben. Két nagybátyám is „mellbajban“ halt meg, ahogy a tanyán a tüdőbetegséget nevezték, Katica unokanővérem, kit annyira szerettem, még alig szabadult fel a varrodában, őt is elpusztította a mellbaj és Mátyás unokabátyám, valahol vidéken asztalos, mint legutóbb hallottam, szintén fogytán van beteg tüdejének. Apámnak azonkívül a lábán is volt valami komoly sérülése. Még gyermekkorában baltával belevágott singsontjába. A kies fekvésű tanya környékén, hol, míg végleg be nem költözött a városba, bizony ki kellett vegye részét tizenkét nagyobb testvére mellett a házkörül munkákból. A szomszédos, azóta rég kiirtott erdőben nem egyszer ő is segédkezett az őszi fadöntésben. Ilyen alkalommal sujtott a fa törzsét elvéve saját lábászárára. Az is igaz, igen jól tudom, ezekkel a testi fogyatékoságokkal már a háború első hónapjaiban, a későbbi esztendőkről nem is szólva, nem egy fiatal férfit vezényeltek ki Volhyniába, majd, amikor az olaszokat megvásárolták az angolok, a Dolomitokba. Ezeknek a szerencsétlen flotásoknak persze nem állt a hátuk mögött olyan hatalmas pártfogó, mint a mi Klein doktor urunk, aki ugymondják városunkban katonaszabadításért pénzt sohasem fogadott el, de a háború folyamán

valami titokzatos módon mégis meggazdagodott. Egyesek, akik még élen emlékeznek a háborús esztendőkre, azt állítják, hogy a doktor tekintélyes vagyonának alapját azokban az időkben az előkelő társaságbeli hölgyek és középosztálybeli asszonyok vetették meg. Pontosabban azok a hölgyek, akiknek férjei különös véletlenek folytán, mint tiszték vagy mint protekciós tisztiszolgák elkerültek a városból, hol a harcerekre, hol meg más olyan állomáshelyekre, ahová feleségeiket, bármilyen bizalmatlanok is voltak velük szemben, nem vihették magukkal. A feleségek azután férjeik hosszas távolléte alatt előbb vagy utóbb gyermekáldásnak néztek elébe, hiszen a háborús szerelmek gyorsan bonyolódtak le és lázasan. Ilyenkor azután Klein doktor urhoz fordultak segítségért a hölgyek, nem annyira szakmai kitűnősége, mint inkább közismert titoktartó volta miatt, bár utóbb már az a hiedelem is elterjedt róla, hogy bizalmi feladatait igen ügyesen végzi el. Polgáraink erkölcséről szólva egyben megemlíthetem azt is, hogy azok nem kizárólag a háború utáni néhány tejjel-mézzel folyó esztendőben romlottak le, hanem bizony már a háború esztendőiben is eléggé meglazultak és ez a tünet talán nem is annyira „az idők“, a rossz idők jele, hanem inkább egy széthulló társadalmi réteg-re jellemző.

Apámat tehát nem kellett a bevonulástól féltenuünk s így mi is bátran járhattunk-kelhattünk a városban kipirult arccal, éljenezve. Kiáltozhattunk önfelédten az uccákon, ha a végeláthatatlan tüntető sokaságból kiemelkedve feltűnt egy magas, aranyzsinórral diszitett fekete tisztisapka. Szegény tiszték ezekről az ünneplésekről persze mit sem tehettek és a legtöbben zavarba is jöttek, ahogy cigarettával ajkalk között és monoklivál szemükön szeretőik lakásáról a kaszárnnyák vagy a sörözők felé igyekeztek, miközben mi ezekben az igen prózai és általában ünneplésre egyáltalán nem méltó urakban valami újféle mitológia félisteneit láttuk, az üdvözülésre elhivatottak egy külön osztályát, a hősöket, kik kezükben kivont, villogó karddal néhány nap vagy néhány óra múlva lelkes hadaink élén megsemmisítően söpriek el Ferenc József és mindnyájunk elvetemült ellenségeit: a szerbeket.

Anyám fájdalmas gondjai, itt kint az uccán, mintha egy-egy percre elröppentek volna. Házunkat feldúltan hagytuk oda, vetetlen ágyakkal, lemosatlan konyhaedényekkel és talán még a kenyeret is elfelejtettük a háziszóttos konyharuhába begöngyölni, mit ilyenkor nyáron rendesen enyhén megnedvesítettünk, hogy a nagy fénylő arcú cipők, melyeknek egy hétig is, a következő sütésig, kellett házunkban eltartaniok, ki ne száradjanak. Reggel már képtelenül korán, talán hat órakor, becsengetett házunkba és figyelmeztetett a tejesember, hogy az uccán annyi az ember, mint még soha ilyenkor. Hiszen rendes időkben ezekben a hajnali órákban legföljebb kirakodó kofák és piaci árusok ha perlekedtek a piacokon, gyári munkások siettek újságpárba csomagolt ételkéjükkel hónok alatt az üzemek felé vagy egy-egy könnyelműbb békebeli polgár, ha düllöngélve nagy aranylívben vizelt valamely nesztelen ucca sarkán. Mint rendesen, ezen a reggelen is a buzavirágkék bádogmosdóban mosdottunk a konyhán. (Anyám az összes színek közül a buzavirág kékjét szerette a legjobban.) Ezt a szokást később sem hagytuk el, amikor a szomszédok már úgy beszéltek róluk, mint ahogy a tekintélyes és gazdag emberekről

szokás, megemlékezni, persze nem kevés irigységgel szavaikban vagy éppen indokolatlan tisztelettel, sőt alázattal is, aszerint, ahogy érdekeik megkivánták. Nem mintha nem lett volna házuknak fürdőszobája, de ebben a fürge minden reggeli konyhai szertartásban szüleim öntudatlanul is a nemrég elhagyott paraszti lét egy mozzanatát őrizték, éppugy, mint abban a szokásukban, amikor az ebédnél a sült után megfordítottuk magunk előtt a lapos tányért, hogy tiszta aljáról együk a tésztát s ne kelljen a tiszta kistányért fölöselegesen összemocskolni. Anya az első háborús kivonulásra felkészülve világító kék tafota ruháját vette fel, amiben annyira szerettem, rajta a kerek csillogó színes üveggel kirakott gombokkal, melyek képzelgő gyermeki szellemem előtt úgy tűntek fel, mintha káprázta-tó csillogásukkal azt a délibábos gazdagságot jelképeznék, amit családunk tulajdonképpen el sem ért és amelynek végső kifinomult nagypolgári formáit csak révetegen és pontatlanul tudtuk elképzelni, mindenféle fajta mende-mondák és olvasmányok nyomán. Ám szüleim annál mohóbban vágyakoztak e tündökletes álomvilág felé, oly hevesen és önemésztően, ahogyan csak a félgazdag parasztok képesek rengeteg, elképzelhetetlenül sok föld után vágyakozni.

Ahogy a kapun kiléptünk csodálkozva láttuk, hogy a házunkkal szomszédos kastélyban az őszhajú öregur olyan nyugalommal öntözi virágzó rózsáit, mintha a legújabb események izgalmas hírei el se érkeztek volna zöldrefestett drótkerítéssel kerített épületbe. Apám az öreg urat megpillantva úgy vélte, mégis csak át kellene szólni a szomszédnak, hátha magányában tényleg elkerülték a hírek, mik percről-percre újabb változásokban rohanták meg a várost, mintha e hírek maguk is vad és elkeseredett háborút viseltek volna a polgárság nyugalma ellen. Lehetséges-e egyáltalán, tette fel magában a kérdést apám, lehetséges-e hogy valaki, ha csak az ujságok cikkei fölötti címeket olvasta is, ilyen hidegvérrel folytassa megszokott életét? Hiszen a mi házunkban, akárcsak a többi polgárházban, a nagy izgalom következtében, feje tetején állt minden, a csirkék nem kaptak vizet, a butorokon vastagon állt a por, a legfontosabb házi teendőket elhanyagoltuk, csakhogy minél előbb és minél többet az utcákon lehessünk. Apám némi habozás után végül is oda sietett a fonott drótkerítéshez, szerényen leemelte divatos sűrű kemény kalapját és tiszteletteljesen, mintha csak valamely magasrangú fölöttesét üdvözlőné, — a kastély is úgy állt házunkkal átellenben előkelően és méltóságteljesen, mint valami minisztériumi osztálytarácsos a díjnokkal szemben, — apám tehát mélyen meghajolt, majd a kerítés rácsán át szerény hangon beszólt:

— Méltóságos uram, nem értesült a legújabb hírekről, a hadüzenetről, a harcról, amely a Dunánál állítólag már javában dúl?

Anyám idegesen igazgatta susogó ruhája sejtelmes ráncait és lélegzetét visszafojtva leste, mit válaszol a kastély ura? De az csak fáradt pillantással emelte fel szemét rózsáiról, mázát vesztett rozsdás öntözőkanocsóját leengedte maga mellé a burjánoktól fölvert elhanyagolt pázsitra s kezéjéig intve így felelt:

— Sokkalta nagyobb baj ez uram, mint ahogy általában hiszik...

A szavak rideg hangsúlya, az egész embert körülölelő hűvös levegő nem olyan volt, hogy erre a mondatára bármit is válaszolni lehetett volna

vagy tovább kérdezősködni. Apám még néhány pillanatig bosszankodva és tétován állt egy helyben, megigazította apró briliáns szilánkkal ékesített ezüst kezelőgombjait, majd enyhe, de már-már észrevehetően tartózkodó meghajlással elbucszott a korszerűtlen szomszédtól, kinek virágos, de elvadult kertjébe schasem juthattam be, bár a kerítés előtt álldogálva sokszor órákhosszat is elmerengtem rajta, mikép' is hancurozhatnak szökellő téglaszín lapdámát kergetve a rózsabokrok között, hol a sötétzöld kuszónövényekkel befutott párkányon a levett orrú Cupido kövérkés karjait barokk modorosságú finom ujjacskáival úgy tárta szét, hogy biztosnak kellett vennem, csak engem szólít és senki mást.

Kissé leforrázva és tanácstalanul haladtunk tovább. Csak, amikor már eltűnt a kastély és a kerítés hátunk mögött, csak akkor jegyezte meg apám epésen:

— Mindig mondtam, bolond ez az öreg különc...

Hogy már komoly ígéretünk volt apám felmentésére, nem is tudtuk pontosan megérteni és felmérni, vajjon miféle baj érheti a háborúval a világot, amire a kastély öreg gazdája, — lehet, hogy csak az intéző volt, — olyan szomorú arccal s oly fakó hangon célzott.

Mire a piactérre értünk, ott már javában tolongtak a népek. Egyelőre még csak rendszertelenül, mint a gazdátlan falka, de azután mind többen és többen lettek. Végül is a morajló sokaság a tér legjelentékenyebb sarkában meglapuló szerb templom felé huzódott, melynek rozsdás rácszata előtt azután végtelen ütemben hömpölygött föl-alá, ellenséges pillantásokat vetve az omladozó épületre és készen minden pillanatban, hogy lerombolja azt. Az első percekben nem tudtuk mire vélni ezt az egészen közeli mennydörgésszerű zúgást, ami az emberi szájak ezreiből tört fel s egyetlen fájdalmas hangzatban ömlött szét szinte az egész felfordult életű városrészen, melyet a gyánémények sűrű félköre határolt, közepén a három templommal, a római katolikussal, a románnal és a szerbekével. A katolikus és a román templom helyén még mocsarak búzlóttek és bibliai rendetlenségű vad vizek folydogáltak, amikor a szerb temploma már régen ott állt városrészünk, a város legrégibb külvárosának közepén. Csak amikor bennünket is magába nyelt a tömeg, mint a rohanó árvíz az útjába kerülő fiatal gyümölcsfákat, csak akkor értettük meg miről van szó.

— Le a pánszlávokkal!

— Ki innen a rácokkal!

— Le a jellasicokkal!

— Kötélre a gyilkosokkal!

Igy kiabáltak az emberek össze-vissza, habzó szájjal, feldühödten. Bent a templom zárt tölgyfaajtója mögött, a tompa félhomályban ugyan-csak remeghettek az időtől meg a sűrű gyertya és tőmjénfüsttől megbarapult szentek, várva mikor zuzza be egy eszeveszett kézből elröppenő kő a finom bizánci rajzu színes ablaküvegeket. Anyám elszorult szívvél hirtelen magához vont. Bizonyosan az a falu jutott eszébe, ahol — még tíz éve alig mult ennek, — bár nem volt szerb szülők gyermeke, a szerb tanító tanította a cifra cirill betűk kirajzolására és első olvasmányait, mélyrózsaszínű gyermeki ajkait igyekezettel mozgatva a szerbek kemény, sokmás-sahangzós, de csobogóan dallamos nyelvén közelítette meg, azon a nyel-

ven, amelynek üde patakzása még máma is, öregedő napjaira a gyermekkor fájdalomtól ment, boldog emlékét jelenti számára.

Ezen a napon minden üzlet ajtajában ott csüngött az arany, vagy fekete betűkkel nyomtatott vagy éppen kézzel írott cédula: „Zárva“. És ez volt a sarki szerb fűszerkereskedő szerencséje, különben a tüntetők pillanatok alatt összetörték volna üzlete kirakatait a diszes bonbonos üvegekkel, a kiállított önfejű pezsgőpalackokkal és likőrös flaskákkal, a töltött csokoládékkal és vörös viaszba burkolt hollandi sajtokkal, mik eddig mind oly ingerlőn vonzották ebbe az üzletbe nem egyet azok közül, akik most az üzlet előtt izgatottan rázták az öklüket. Néhány vérbő fiatal ember sétabotját ütemesen végigrángatta a szerb csemegeüzlet recés vasredőnyén és a vad mozdulatokat követő dübörgés a háború e wagneri nyitányában, mintha fegyverropogásként festette volna alá a tömegek bárbar felhördülését. E zaj közepette a három templom, mintha csak a városrész népeinek szimbólumaként meresztette volna égre keresztel ékesített tornyait. A katolikus és a román templom hegyes, sudár tornyai kemény árnyékot vontak a napsütésben előtűnő elterülő térségekre, míg a szerb templom egyetlen alacsony tornya bár tömzsiv, re roskatagon és szerényen, mintegy szunnyadni látszott a templom boltíves kapuja fölött szinte eltörpülve a piacteret szegélyező „Ezüst-Kecske“ kávéház és az új szecessziós bérpaloták szomszédságában. A szerbek hatalma tájunkon régen letűnően volt. Visszaszorította őket a buja növényzetű krassói hegyekből előhömpölygő románság, a hatalmasan gyarapodó katolikus svábság és nem utoljára a gipszlábu óriás, az Impérium, melynek metternichi örökségeit ápolva elsősorban megbízható szoldateszkára és hí bürokráciára volt szüksége, hogy a nép és a nemzetiségek e veszedelmes puskaporos hordóján az uralom pózában sikeresen megállhasson.

Városunk idegesen kapkodó polgármestere, a fejetlen hadtestparancsnokság s még följebb, a belügyminisztérium különböző államtitkárai és valószínűleg maga Tisza sem vették rossz néven ezt, mint az ország többi városaiban egyidőben lezajló tüntetéseket sem, hiszen a hazafiasságnak ezt a légrévét onnan felülről teremteték meg s a fellobbant pusztítási vágy nem bizonyított egyebet, mint hogy a háborús hangulatkeltésre nem hiába szórták a pénzt a feneketlen titkos alapokból. Az uccákon a sokaság, ellenére a kora délelőtti óráknak, nem apadt, sőt egyre dagadt. A szerbek elleni düh emberről emberre szállt, mint valami hirtelen fogó ragályos vész. Nem lehet tudni, egy tömegbe vegyült félcilinderes titkosrendőr kiáltotta-e el először a szerb templom előtt, hogy „Le a ráccokkal!“ vagy egy kótyagos suhanc. De akánki volt is a kezdeményező, csak a szikrát csiholta bele a gyulékony szalmakazalba, mely azután már magától lángolt tovább, pernyéjét szente szórva a vidék fölött. A tüntetés valójában nem szólhatott a templomnak, melynek ősi cserepein naptól perzszelt zöldesvörös moha terjeszkedett nagy békességben, sem a falak mögött némán tátongó szenteknek, hanem inkább a városunkban élő alig néhány száz szerb családnak, vagy még inkább az egész szerb nemzetnek, mintegy végső figyelmeztetésnek szánva: vigyázzatok, mert kitapossuk a beleteket, csontjaitokat összetördeljük, felgyújtjuk házaikat, gyermekeiteket széjjeltépjük, kipusztítunk-e világról... Am bizonyos, hogy városunk szerb családjai közül nem egy e piaci tüntetés napjáig alig

gondolt rá, hogy ő szerb és talán az sem volt ritka eset, hogy a gyermekeket már magyar nemzeti szellemben nevelték és utódaiknak nemzetük multjából örökségként csupán az ajkukon elkallódó nyelvet hagyták meg. Legtöbbjük még ugyanúgy megsiratta a trónörököst, mint a svábok vagy a magyarok, hiszen egy mese királyfija, a Monarchia legendájának főszereplője veszett el benne, egy igazi herceg...

De az egyik gyűlölködés a másikat támasztotta fel s a szerbek, akik csak néhány nappal előbb még gondolni sem mertek ilyesmire, egyik órától a másikra konspiráló sovinszták lettek, hogy most már minden lojalitásukról elfeledkezve azt se bánták volna, ha a város legmagasabb vilanyópóznáján magát Ferenc Józsefet látják Tisza István mellett lógni.

A tüntetők vulkanikusan kitörő indulatait mi teljességükben persze nem tudtuk megérteni, hiszen, ha engemet, a gyermeket, szülcim már magyarnak nevelték, ők maguk végeredményben, mint a város tisztviselő polgárságának legnagyobb része, még saját maguk vergődtek át a nemzeti hasonulás tudattalan, de annál küzdelmesebb belső harcain. Ez kizárta, hogy szüleim is minden átmemet nélkül egy vad és esztelenül romboló hazafiságnak vessenek szelet. Talán maguk sem tudták, hogy ezért, de némileg mégis megrémülten igyekeztek tovább a zugó-bugó térről, hol már-már úgy tűnt, valóban bármelyik percben felszökik a vörös kakas a görög-keleti szerb templom különös színekben játszó tetejére. Bármintről erőlködöm is, hogy visszaidézzem ama dermesztő hangulatu nyári délelőttöt, nem emlékszem arra, melyen bár titkon vagy rejtőzködve, a sajnálat, az emberiség vonásai bujtak volna meg amaz esztét vesztett tüntető emberi horda láttán, hacsak a kofaasszonyok nem sandítottak ferdén a zajongókra, akiknek jószagú zöldséges állványait és színekben duskálkodó virágos standjait a tüntetők valósággal elseperték a templom rozsdás rácsa alól. Csupán arra emlékszem homályosan, mint valami fájdalmas mélységekbe elbujtatott dallamfoszlányra, hogy sírtam és könnyeim rémületemben, mintha befelé csordultak volna vergődő szívemre. Rettenetesen féltam. Anyám sápadtan és reszketve vonszolt magával, apám elől haladt, hogy utat törjön előttünk a sokaságban. Mintha menekültünk volna s anyám valamely boszorkányos hatalom veszedelmétől óvna, amely az emberi arcok álarcái mögé rejtőzködve itt settenkedik körülöttünk s jót nem hozhat reánk csupán rémségeket, gonosztságot, but, bajt és rettenetet.

Ő, nem voltunk mi több ebben a borzalmas erejű viharban, mint három gyenge falevél örvénylő folyam sodrába vetve. Az ár elkapott és mi hiába is igyekeztünk szilárd partok felé, összecsapott fölöttünk, tépett, marcangolt, anélkül, hogy pontosan tudtuk volna, miért és mi tulajdonképpem az értelme ennek az egészen valószínűtlen harsogó, eget ostromló tombolásnak.

Apám mégis egy győzelmes fiatal férfi örömevel, öntudatosan és büszkén viselte ezen a tragikus családi diszkivonuláson új vasárnapi ruháját, amit más hétköznapiokon valószínűleg sosem cselekedett volna meg. De a háború kitérése még egyébként józan és hűvös gondolkodású apám fejében is megzavarta a polgári rendességről kialakult fogalmakat s a mesterségesen fellobbantott hazafiúi érzelmek végeredményben benne is úgy dolgoztak, mint más magyarokban, felforgatták a polgári tudat

legkonzervatívabb zugait, mint ahogy a hirtelen támadt légvonatot az ódon ház szellőzetlen szobáinak sötét sarkaiban felkavarja a szemetet és a pert. Apám azon a reggelen, éppúgy, mint a többi hivatalnok, fűszerkereskedő, vállalkozó, teleklügynök, orvos és ügyvéd, mintha tulvilági parancsot kapott volna, hogy öltön magára az események magasztosságához méltó ünnepi gunyát, mintegy igenlésként mindahhoz, ami most tulajdonképpen akarata ellenére történik, gondot és bajt okoz neki és mégis igent bólint hozzá akárcsak a delejes álomban révedezők a hozzájuk intézett értelmetlen kérdésekre. E polgárok egészen biztosan nem tudtak maguknak számot adni arról, ami velük most történik, nem tudták, miért tájtékanak vagy miért lelkesednek? Talán csak azért, mert máról-holnapra egyszerűen mindenki jó hazafi lett, még az is, aki tegnap még világpolgári gunnyal nyelvét öltötte a hazafiakra, sőt még az ujdonsült vidéki szociáldemokrata ügyvéd korifeusok is úgy vélték, hogy ez a háború jogos, sőt szükséges.

Ott bukdácsoltam anyám és apám oldalán a tömegben én is őt esztendősen, zúgó, sajgó fejjel, ama teljesen felfoghatatlan haláltánc tudatát vesztett apró résztvevőjeként. Az ucca fojtó, forró, izzadt, valósággal reszkető levegője áthatotta ruháimat, bőrömet, tudómet, szorongó szívemet és csodálkozóra tépte fel apró, husos ajkú számat, melyből még tejfogaim fehérlettek elő. Ő, ha én akkor tudom, mi történik körülöttem a világban, mint ahogy ma tudom, ha megértem akkor mind azt a megnevezhetetlen és kifejezhetetlen összekuszált indulatot az emberekben, akkor talán ki tudom mondani, ami anyám szívét annyira szorongatta az előző estén, amikor oly soká sirdogáltunk homályba boruló kertünk bokrai között, ketten összeborulva, mint a vihartól kitépett s egymáshoz sodort palánták. De vajjon ki tudta akkor kimondani, hogy valóban mi fáj ennek a sötét tébolyba buzó Európának, amely végül is odajutott, mint ahogy az ama bizonyos augusztusi napokból szinte természetesen következett, ahol ma tart, az erőszak és a sovíniszta téboly feneketlen őszavarába. És aki akkor megnevezte és kimondta a veszély nevét, az bizony meglakolt érte. Hogy csak két példát idézzek: azokban a napokban gyilkolták meg Párizsban Jaurést és ugyanazon a napon városunkban kivégeztek egy nazarénust, mert nem akart fegyvert fogni és Jézus nevében kijelentette: „Nem ontok emberi vért...”

A NAGYKÁROLY VIDÉKI SVÁB TELEPÜLÉS

Írta: VADAI GYÖRGY

A Szamos alsó folyásától kettészelt területen, ahol a Kárpátok nyugatra ágazó láncai szelíd lejtésű hegyekkel és dombokkal olvadnak a Nagyalföld északkeleti csücskébe, e változatos és termékeny vidéken századok történelmi erői a legkülönbözőbb népeket sodorták össze. A területet, mely közigazgatási nevét legnagyobb városától, Szatmártól nyerte magyar, román, német, szlovák és rutén népcsoportok népesítették be. A történelem hullámai át-át csaptak a népcsoportok felett, a közös viszonyságok a külön kulturájú népcsoportokat egy sorsközösségben egyesítették s ennek eredménye a három kisebb népcsoportnak, németek-